

Фрањевац Јукић о крајишкој ношњи.

Описи народних ношњи разних крајева и њихове разлике предмет су новијег научног интересовања и свестраног проучавања, особито огада су основани етнографски музеји. Народна ношња је тековина и материјалне и духовне културе. Материјалне уколико она заштићава од елементарних непогода, а духовне и естетско-умјетничке уколико је израз умјетничког смисла и схватања кога краја и уколико се ту огледа оригинално умјетничко стваралаштво њеног становништва, као разлика од осталих крајева. Ни Вук није имао времена да обраћа пажњу на народну ношњу него је у свом Рјечнику донио само називе неких дијелова ношње без икаквог описивања облика, боја и грађе од чега је израђена одјећа.

Међу најстарије описе народне ношње уопште спада и опис крајишке ношње из пера славног босанског фрањевца Ивана Фрање Јукића који је штампан у Загребу у часопису Кюло, гдје су објављивани чланци за литературу, умјетност и народни живот, у редакцији Станка Врза (за 1847 г. књ. V. стр. 13 и 14). Наслов је Путовање по Босни 1843 г. Прије него донесемо од ријечи до ријечи то значајно мјесто о крајишкој народној ношњи од прије готово 100 г. (1843 г.) потребно је за читаоце Ра-

звитка осврнути се, у најкраћим потезима, на живот и рад Јукића који се потписивао под своје штампане радове и „Бањалучанин” и „Илир из Босне” и „Славољуб Бошњак”.

Живот и рад Јукићев. — Иван Јукић родио се у Бањој Луци 8 јула 1818 г. Отац му је Јозо, по занимању кујунџија, а мати Клара од рода Јурића из оближњег села Ивањске. Почео је да учи у фојничком самостану, гдје је ступио у ред Св. Фрање Асишкога 1832 г. Пошаље га старјешинство манастирско у Загреб, 1835 г., у централни семинар да учи филозофију. Младог Јукића занесе Гајев илирски покрет који је тада био у највећем јеку. Одатле га старјешинство шаље у Весприм у Угарској да учи теологију. С њиме су била још тројица из Босне: Блаж Јосић, Јако Балтић и Бартоо Ковачевић. Из Весприма пошаље Јукић четири своје пјесме „илирске будилице” да их штампа у Даници Илирској. Ове године је управо 100 г. како је послао те своје пјесме са овим насловима: „Босна неће више да тугује”, „Једнакости жеља”, „Мисли виле босанкиње” и „Неједнакости илирских бановина”.

У Весприму било је и Срба у чије су куће влазили. Тако се упознају са једним Србином Јовановићем који им каза да је његова старина из Босне и наговори их да иду у Босну и подигну устанак. Јовановић им даде новаца и сва четири, без знања управе школе крену у Босну. За ту њихову акцију карактеристична је Јукићева пјесма „Мисли виле босанкиње” као програм рада. Подијелио је босанско подручје на четири области и да свака област има своју „вилу будилицу” на народни посао. Виле су му „Крајишкиња”, „Посавка”, „Босанка” и „Херцеговка” које су свуноћ препјевале шта је потребно да се прије уради. И доиста њих четворица кад су кренули у Босну да дижу буњу, сваки је од њих изабрао по једно од тих вилиних подручја а сам Јукић подручје „Виле Крајишкиње”. Та њихова акција није успјела. Старјешинство их пошаље у Дубровник да доврше школу. Одатле Јукић пошаље у

Задар први свој прозни рад под насловом „Земљописно-повестно описание Босне“ и оно је штампано у Далматинско-србском Магазину“ за 1841 г.

Долазак Омер-паше у Босну да проведе реформе затекао је Јукића као капелана и учитеља у тадањем Варцар-Вакуфу (данашњем Мркоњића Граду). Одатле је докренуо и уређивао први босански часопис под насловом Босански пријатељ, пун сабраног знања народног о свачему. Тиме је користио и науци и радио на народном просвјетљивању. Омер-паша га пошаље у сургун, одакле се ослободи и дође у Таково Штросмајеру. Умро је у Бечу 1857 г. камо га је Штросмајер послао на лијечење. Јукић је писао много и то је све растурено. Од његове смрти протекло је 80 г. и штета је да све што је написао није сабрано на једно мјесто. Тада би се видјело колики је био његов рад на књизи.

Јукићев опис крајишке ношње. — У Колу Станка Браза у Загребу изашао је Јукићев Путопис по Босни 1843 г. Кренуо је из Фојнице, преко Травника, Скендер - Вакуфа, Бање Луке, а одатле преко Бронзаног Мајдана, Санског Моста у Бихаћ и натраг истим путем. На крају путописа, као узгредно доноси и ово, за науку драгоцено мјесто о крајишкој народној ношњи, које гласи од ријечи до ријечи овако:

— «Obadva ova moja puta, budući da su bila službena (in officiosis), u barzo je valjalo opraviti, zato među prostim narodom nisam imao prilike baviti se, njihove običaje i navade pamtiti, kao što bi se u učionome putovanju imalo činiti, već hodajući od župe do župe samo ono sam pobilježio, koje mimogred opazih, a to su vam gotovo puka prazna imena. Zato ćete mi, gospodine! oprostiti, ako vam se preko ufanja više nerasla, nemasna i bezsočna učine nego ste možebiti mogli i pomisliti. Nu kakva bila da bila, da barem iole začinjena budu, evo vam i nekoliko primetbah! — U nahijah fojničkoj, travanjskoj i jajačkoj, šta se tiče nošnje i razrečja, sve je jednako.: Nu prešavši kod Banjeluke Varbas nošnja je već sasvim drugčija, a stranom i ra-

zrečje. U župi banjalučkoj seljaci sebe nazivaju *Šokcima*. Odeća njihova osobite je razlike s odećom ostalih Bošnjakah: gaće na nalik pantalunaš t. j. bez tura, ob zimu kratke i uske čakšire — puke harvatske, koje prolaze po svetu (Europi) pod imenom *mađžarskih*. Po košulji, koja je uzka, rukavi izpleteni i mnogim igkitjeni kiticama (po 40 na jednome); kite od belog pamuka. Ovratnica po isti način izpletена i kiticama narešena, koje se preko ramena prebaci. Zobun carvenom čohom na male reze izkitjen, u okolih s pulami od kositera, a ponajviše izšaran modrom i carvenom vunom. Zobun ovi pripasan je s malom puškom okovanicom, koju nikad nevadi. Pod njom ore, kosi, kopa, dapače mnogi i spava. Ob zimu pokriva ga do kolena »haljina« od sukna obojena u carno. Kapa u njih najveće je čudo. Ona je od najtanje carvene čohе. Kape ove prave terzije (krojači) banjalučki po duljini od tri varste: najduže su od lakta (rifa), srednje od po, a najkratje od četvart lakta. Kapu tu oni na rame prebace, zato ih ostali zovu Bošnjaci »krivokama«, a ssami ju karste »harvatka«. Pitajući ih, šta to znamenuje i odakle to dolazi ime? neznadoše mi kazati, a od Harvata neznaju nit imeha. *Harvatka* (odgovariše mi) zove se kapa tako ko i *zobun*, *fes*. I takovo je, (kazaše) ostalo ime od starine. Tako se nose karštjani i s malom razlikom i hrištjani. Ali ženskadija hristjanska nose se do prilike ko senjske Bunjevkе ili dalm. Morlakinje! Cure karštjanske do 12 godina briju se i nose perčin. Posle pako ostave kosu, al nebace harvatke od po aršina (lakta) dok se neudadu. Udate omataju glavu i vrat čudnovato navezenom »iridom« i opet jedan komad puste po ramenu a drugi na glavi stoji ko u petla iver (greben). Ova irida izrepinja se s glavatim iglami. Iz glave opet po pet visi sindžirićah, a od ovih velike pare carevice. To je sve od srebra, i tako jedna igla vredi više od dvadesetaka (cvancig). Po parsuih padaju im djezdani sreberni. Djezdane i devojke nose ne samo po parsuih već i o pletenici. A na kapi trepetju prišiveni dvadesetaci. Ženske košulje, zobuni i haljetke izplatene su i divno izšarane samo carvenom čohom i raznom obojenom vunicom, a kitiće

same bi mogle Argusove oči prebrojiti. Opregača od razne boje vunom opletена, једна спреда а у многих straga на попреку привијена... — U nahiji staromajdanskoj i pridorskoj Bošnjaci 'zapadnog obreda zovu sami себе »Karstjani« а други називају их »Madžari«. Njihova nošnja једнака је са šokačkom т. ј. s karštjanskom u nahiji banjalučkoj. U nahiji bihačkoj karštjani по истај начин зову »Madžare«. Njihova је nošnja на полак ćurska, као што и других karštjanah по среди Bosne ну s том разликом, да овде жене носе мушке гаће и кудname (?) у сред лета. U nahiji дакле banjalučkoj Šokci називају се »karštjani« а у bihačkoj, staromajdanskoj а и pridorskoj (а у ових само трију) »Madžari«.

О народном говору око Бање Луке ово је навео.

»Što se tiče razrečja prekovarbaškog, оно је istina malo različnie od srednje Bosne, ал то тако мало, да се једва приметити може. Dapače svakadašnjim preseljivanjem из srednje i gornje Bosne sasvim (да nereknam) у једно се pomešalo«.

Неколико напомена Јукићевом опису ношње. —

Овај Јукићев опис крајишке народне ношње, иако је кратак и непотпун, драгоцен је прилог науци о нашем народу, нарочито због тога што му има готово 100 г. (1843 г.) кад се није обраћала пажња народној ношњи. Није наодмет да се опис пропрати са неколико напомена:

(1) Уочио је разлику у ношњи католичког становништва у котор-варошком срезу и ношње чим се код Бање Луке пређе Врбас. Истиче на рукавима мушких кошуља многе китице од бијелог памука и да их је 40 на једном, што нема на кошуљама православног становништва.

(2) Истиче капу као као највеће чудо а коју зову „харватка“ и због које их зову остали Бошњаци „кривокапама“ јер су једним дијелом преклапале се и падале на раме. После Јукића на 15 г. прошао је кроз ове крајеве и хрватски књижевник Иван Кукулевић-Саксински и у свом „Опису путовања“ спомиње ове капе као „херватке“ и да су „нешто налик на сережанке“. Сви у Поуњу који су били уз Уста-

нак 1875-1878 г. у Хрватској звали су, првих година иза окупације, уведену жандармерију „сережани“, јер их је опомињало на оружнике у Војној Крајини који су носили народну ношњу са капама „кривачама“. Старица Душана Лазаревић из Грабовице, срез Котор Варош, којој је 85 г., казала ми је, 1930 г., да је и она као дјевојка носила ту капу коју зове „арватка“ и описала ми је како је изгледала. Таку капу носили су је све док је није потиснуо фес из моде.

(3) Драгоцјен је податак да католичке дјевојке од 12 г брију се и носе перчине. И 1930 г. видео сам дјевојчицу од 12 г. у селу Грабовици, срез Котор Варош, и то код православног становништва, да је имала плетеницу низ леђа, а око ње да шиша косу све догле док се не задјевојчи. Тада престане шишати и тад је изводе цркви на збор. — (4) Јукић је уочио сличност ношње женских код православног становништва у околини Бање Луке са ношњом коју носе сељске Буњевке и далматинске Морлакиње. Православно становништво у Сјеверној Далмацији зову страни извори „Морлацима“, а ови зову католичко становништво „Буњевцима“. Ту је ношња иста од Буковице и Равних Котара па до ријеке Босне и сјеверно до Жумберка, на словеначкој граници, свуда скоро већ ишчезла, а само се очувала у свом старинском облику у Равним Котарима, у Змијању и у Бањолучкој Врховини. — (5) Јукић спомиње називе „кршћани“ за католичко становништво и „хришћани“ за православно становништво. Навео је називе код католичког становништва „Шокци“ и „Маџари“ и гдје су једни а гдје други. Враз у примедби набацује питање зашто једне зову „Маџари“ кад то ни су него Славеги?

Милан Карановић